

דם על הקרח

סופי פינקהאם

ספרה של בת-שבע דמות' "חוף צף: היסטוריה סביבתית של מצר ברינג" מתאר כיצד האדם למד להרוויח כסף מן הימים, ובפרט ממימי ברינגיה – האזור הכולל את אלסקה, החלקים הצפון-מזרחיים ביותר של רוסיה והימים שביניהם. תחילה הגיע הרווח מלוטרות הים ומן הלווייתנים; כשאלה התמעטו החליפו אותם הניבתנים, הישנים בעדרים בקצות החוף הקפואים; ואז הופנתה תשומת הלב לאיילי הצפון ולשועלי השלג, ומשם לזהב, לבדיל ולנפט שבאדמה. התוצאה היא היסטוריה של חורבן

מרץ 2021

שום מקום אחר באמריקה לא תמצא בתים מפוארים יותר; גנים וגינות שופעים יותר מאלה של ניו בדפורד. מנין הגיעו? שואל מלוויל במונדי דיק. הוא ידע את התשובה: "כל הבתים הנאים האלה והגנים הפורחים מקורם באוקיינוסים האטלנטי, השקט וההודי. כולם כאחד נמשו בצלצלים ממצולות האוקיינוס".^[1]

ספרה של בת-שבע דמות' (Demuth) **חוף צף: היסטוריה סביבתית של מצר ברינג** (*Floating Coast: An Environmental History of the Bering Strait*) מתאר כיצד למד האדם להרוויח כסף מן הימים, ובפרט ממימי ברינגיה – האזור הכולל את אלסקה, החלקים הצפון-מזרחיים ביותר של רוסיה, והימים שביניהם. תחילה הגיע הרווח מלוטרות הים ומן הלווייתנים. באמצע המאה התשע-עשרה, כשאלה התמעטו, החליפו אותם הניבתנים, הישנים בעדרים בקצות החוף הקפואים; ואז הופנתה תשומת הלב לאיילי הצפון ולשועלי השלג, ומשם לזהב, לבדיל, ולנפט שבאדמה. אבל פעולות הציד והכרייה, שנעשו בקצב גובר והולך, התבצעו בלא הבנה רבה של היבטי המחזוריות והסופיות של החיים על פני האדמה או של האופן שבו פעולת האדם תשבש את המערכת האקולוגית בכללותה, ובפרט את המערכת העדינה כל כך של ברינגיה.

במחצית הראשונה של המאה השבע-עשרה הגיעו לקצוות הנידחים של צפון אסיה שכירי חרב קוזאקים וסוחרים רוסים. אלה השתמשו בפרקטיקות ששימשו אותם דרומה משם – לקחו בני ערובה ואז תבעו כופר בדמות שבועת אמונים ותשלום מיסים שנתיים. אבל בחצי האי צ'וקוֹטְקָה, בפינה הצפון-מזרחית

ביותר, בני צ'וקצ'י ויופיאק התגוננו בהצלחה מפני ניסיונות השעבוד של הפולשים.

במאה השמונה-עשרה שכר פטר הגדול צוות של חוקרי ארצות כדי לחקור את הגבול שבין אסיה לאמריקה. את הצוות הוביל יורד הים הדני ויטוס בְּרִינג, והוא מיפה את המצר שנקרא על שמו. ב-1741 חזר צוותו של ברינג מאלסקה והביא עימו פרוות של לוטרות, ואיכותן משכה עד מהרה סוחרים מארצות אחרות. כך נעשתה אלסקה - מקור שמה במילה אֶלְאוּטית שפירושה "מה שפעולת הים מכוונת אליו" - לחלק הצפוני ביותר של "אמריקה הרוסית", שכללה אז חלקים מקליפורניה וגם שתי מצודות בהוואי.

ב-1747 יצאה רוסיה למבצע צבאי בצ'וקוֹטְקָה, אך הוא נכשל; מפקדו נהרג בקרב, ומתיישבים רוסים נטשו את המצודה שבנו על הנהר אנאדיר. אחרי שנים של מלחמה, הרוסים הגיעו להסכם שלום עם הצ'וקצ'י ופטרו אותם מתשלום מיסי פרווה. אבל צ'וקוֹטְקָה ואלסקה גם יחד נותרו קניין רוסי על הנייר בלבד, ובראשית המאה התשע-עשרה אמריקנים, בריטים ונורווגים החלו לצוד ולסחור שם. עד מהרה כמעט נכחדו לוטרות הים עקב ציד עודף, ורוסיה איבדה עניין בחלקה באמריקה. ב-1867 רכשה ארצות הברית את אלסקה תמורת 7.2 מיליון דולר (כ-125 מיליון דולר במונחים עדכניים). העסקה, שנתפסה כגחמה של מזכיר המדינה האמריקני ויליאם סווארד (Seward) ואף כונתה "השטות של סווארד", כבר לא נראתה טיפשית כל כך בסוף המאה, כשהחלה הבהלה לזהב באלסקה. ואז, ב-1968, התגלה גם נפט בסמוך לחופיה.

חוף צ'וקצ'י מוצג כהיסטוריה סביבתית, אבל אפשר לתאר אותו גם כהתבוננות על ביוספרה. דמותו כוללת בו תיאורים שופעים של הנופים שהתפעמה מהם מאז ביקורה הראשון במקום כנערה, אך ממעטת לספק רקע היסטורי פוליטי או כלכלי של ממש. היא מתעניינת בבעלי חיים, בפרט בלווייתנים, ו**חוף צ'וקצ'י** הוא במידה רבה היסטוריה מנקודת המבט של הים. אמנות פוליטיות והסכמי סחר, מלכים ונשיאים מבזיקים רק בשוליים, כאילו נצפו מרחוק. ואף שהספר מתמקד במצר ברינג, הוא נודד עם כל היצורים שדמותו מתעדת את ההיסטוריה שלהם ומתחקה אחר ציים של ציד לווייתנים המרחיקים עד יפן והוואי.

אחד הנושאים העיקריים שמטרידים את דמותו הוא מעבר של אנרגיה בין אורגניזמים: בלשונה, "החיים הם השתתפות בשרשרת של המרות". באזור הארקטי קרינת השמש הופכת לחיים בעיקר בים. אצות ופלנקטון הם הבסיס למערכות אקולוגיות שכוללות דגים, לווייתנים, ניבתנים וכלבי ים עתירי קלוריות, שבתורם נטרפים בידי יצורים המוגבלים לחיים ביבשה. עבור התושבים האנושיים של ברינגיה - שבטי צ'וקצ'י, אינופיאט ויופיאק^[2] - היצורים הללו לא היו משאבים מניבי רווח אלא פשוט אמצעים בלעדיים להישרדות. את האמת הביולוגית הגלומה בהמרה של בשר החיה בגוף האדם מבטאים מיתוסים על בעלי חיים שהופכים לבני אדם ועל בני אדם שהופכים לבעלי חיים.

על פי מסורת אינופיאט, הלווייתנים חיו בארץ משלהם, נונאט שמה, וממנה צפו בחברה האנושית. האם בני האדם מזינים את העניים והזקנים? האם הם נושאים מנחות ראויות של בשר ושירה? רק אם אישרו הלווייתנים את התנהגות האדם, הגיחו מעולמם שלהם והציעו את בשרם. חבורת ציידים, לבושים בגדים בהירים וחמושים בחניתות וצלצלים צבועים לבן, יכלה לחכות בצפייה דוממת במשך ימים או שבועות בתוך סירה עשויה עורות ניבתנים. לפעמים עמדו לרשותם דקות ספורות בלבד לפגוע במטרה - לעיתים

קרובות לווייתן קשות ראש (בֶּלְנָה גרינלנדית), יצור שארבעים אחוז מנפחו הם שומן ותוחלת חייו עשויה להגיע למאתיים שנה. הריגת הלווייתן שנפגע ונאבק יכלה להימשך יום שלם. לפעמים השליך את סירת הציידים באוויר, ובתוך כך הצלצל העמיק לחדור לגופו; לווייתנים רבים שרדו עשרות שנים כשצלצלים ישנים נעוצים בבשרם. אחרי שהלווייתן נמשך אל היבשה נאספו כל תושבי הכפר להעלותו מן המים, ואז גררו אותו על הקרח בנתיב של דם, ואחר כך ביתרו יחד את הגווייה. כמעט כל הלווייתן נאכל או נוצל בדרכים אחרות, ובשרו אוחסן בבורות של קפאת-עד (permafrost) כדי לשומרו עד הקיץ. השומן שימש למאכל ולהדלקת מנורות, ולסתות הלווייתן שימשו כקורות גג בבתים.

בשנת 1836 התייחס מזכיר הצי האמריקני לצייד לווייתנים ואמר כי אין מדובר ב"חילופי סחורות סתם אלא ביצירה של הון, באמצעות עבודה, מן האוקיינוס". תומכי הצייד לא ראו אותו כ"כרייה" של משאב סופי; הם תפסו אותו כתהליך של ייצור, כדרך לקחת דבר חסר ערך - חיי בר המתנהלים ללא הפרעה - ולהפוך אותו לכסף. הזילות הזאת הובילה מינים רבים של לווייתנים אל סף הכחדה, וכך גם את לוטרות הים והניבתנים, וכמעט החריבה את החברות החיות באזור ברינג, שהסתמכו על היונקים הללו למחייתן.

צייד הלווייתנים הראשונים מניו אינגלנד חצו את מצר ברינג כדי לצוד לווייתנים קשותי ראש בשנת 1848. בעידן זה שלפני הנפט, הם חשקו בשומן הלווייתנים משום ששימש חומר בערה למנורות; הוא שימש גם לשימון מכונות, להכנת סבונים ובשמים, וגם לקטילת חרקים ולדישון. עד לפיתוחם של הפלסטיק והפלדה הקפיצית, מְזִיפּוֹת הלווייתן - אותם מסרקים זיפניים העשויים קרטין, המשמשים לסינון המזון שהוא גורף ברחבי הים - נמכרו לייצור מחוכים, שוטים, מטריות, מברשות ללשון, כפות נעליים ושאר מוצרים. צייד הלווייתנים האמריקנים השתמשו לא רק בצלצלים אלא גם בכידוני נפץ שפעלו כמו רובי ענק. באמצעות אתי חפירה היו הציידים מפרידים מן השרירים והעור את שכבת השומן שעובייה עשוי להגיע עד שלושים סנטימטרים, ואז כורתים את הראש, על עצמותיו ומזיפותיו יקרות הערך. את מה שנותר מהגווייה היו משליכים בחזרה לים; בארצות הברית לא הייתה חיבה יתרה לבשר לווייתנים.

ואז התברר כי הלווייתנים נעשים נדירים יותר. רבים מהם הומתו, ואחרים למדו להיזהר מן האדם - להסתתר למראה או למשמע ספינות, לחפש מקלט במים עמוקים ורחוקים יותר. הציידים, מצידם, שכנעו את עצמם שהלווייתנים נעשים ערמומיים יותר - בהתבסס על הבחנות לגבי תבונתם - ושבני האדם צריכים רק לשפר את שיטותיהם. היו שהבינו כבר באמצע המאה התשע-עשרה שהלווייתנים מצויים בסכנת הכחדה, וחוקרי טבע החלו להתחנן על חייהם; אבל במקום לקבוע מגבלות לצייד, תעשיית הלווייתנים העולמית אימצה חידושים טכנולוגיים. הלווייתנים התקשו לברוח מספינות קיטור, והגידול במספר הלכידות הוצג כהתייעלות ראויה לשבח ולא כמסלול מהיר להכחדה.

בינתיים הושמו על הכוונת גם יצורים ארקטיים אחרים. ב-1859 ציים אמריקניים כבר למדו להפיק שמן משומן ניבתנים. ליורדי הים, שקיבלו תשלום רק לפי ערך החיות שהרגו, נמצאה הדרך להפיק רווח גם בימים של שיט נטול לווייתנים. אמנם גם הניבתנים, כמו הלווייתנים, נעשו בהדרגה זהירים יותר והחלו

להציב "זקיפים" ולנגוח בספינות, אבל בשנות השבעים של המאה התשע-עשרה צוותי ציידים כבר יכלו להרוג מאות ניבתנים באחר צהריים יחיד, באמצעות ירי רובים שנשמע כקרח ים מתפצח. הציידים לקחו רק את השומן, את חטי השנהב ואולי כמה איברים פנימיים. הם פעלו בעיקר בקיץ, כאשר נקבות הניבתנים הניקו את גוריהן, ואלה נשארו לרעוב למוות לצד גופות אימותיהם.

הצניחה בהיקף אוכלוסיית הניבתנים, אחרי מותם של לווייתנים רבים כל כך, הובילה במהירות למותם של רבים מתושבי ברינגיה, שהיו תלויים בבעלי החיים הללו. שני שלישים מ-1,500 תושבי האי סיווקאק (סנט לורנס) מתו מרעב או חולי. בשנת 1879 נמצאו כפרים שתושביהם מתו כולם. המגע עם זרים גם הביא עימו אבעבועות שחורות, זיבה ואלכוהוליזם. האמריקנים ציינו במידה של צער את התוצאות האלה של הגעתם לאזור, אבל ראו בהן דעיכה בלתי נמנעת של עמים "נחשלים" שכדי לשרוד יידרשו לאמץ סטנדרטים נוצריים ואמריקניים, מבחינה חברתית וכלכלית כאחת. תושבי ברינגיה עצמם היו משוכנעים שהלווייתנים והניבתנים מענישים בהיעדרותם את בני האדם על התנהגותם הרעה, וגילו עוינות גוברת כלפי הציידים הזרים שהרגו בעלי חיים רבים כל כך - הרבה מעבר לצורכיהם.

האמריקנים אמנם לא ידעו זאת אז, אבל לחיסול אוכלוסיית הלווייתנים היו השפעות שהדהדו לכל רוחב המערכת האקולוגית הארקטית ואפילו זו העולמית. הזרמים שנעים מצפון האוקיינוס האטלנטי אל ים ברינג נושאים עימם חומרי הזנה, שנשפכים בנהרות דרומה משם. זרמי הים במצר ברינג מערבבים מים חמים וקרים ומעלים אל פני המים ברזל, חנקן וזרחן. שם, בעזרת שמש הקיץ והפחמן שבאטמוספירה, הם מזינים מיליארדי פלנקטון פוטוסינתטיים, ואלה בתורם מזינים מאות מינים שונים של זואופלנקטון. לווייתנים מסננים מתוכם לאורך עשרות שנים קריל (סוג של סרטנים קטנים) וממירים אותם לבשר. תנועת גופיהם העצומים במים מעלה חומרי הזנה מקרקעית האוקיינוס, והפרשותיהם מזינות צמחייה ימית. כאשר לווייתן מת שוקע באוקיינוס, כרישים, מיקסינות, יצורי ים קטנים יותר וחיידקים ניזונים בזה אחר זה מגווייתו. כל הפעילות הזאת מחזקת את יכולתה של המערכת האקולוגית הימית ללכוד פחמן ולשחרר חמצן. מחקרים שנעשו לאחרונה מצאו שתרומתן של אוכלוסיות לווייתנים לקיבוע פחמן דומה לזו של אלפי דונמים של יער.

האימפריה הרוסית, שמעולם לא פיתחה תעשיית ציד לווייתנים משל עצמה, צפתה בהתמרמרות גוברת והולכת בציד הרווחי שאמריקה ערכה בברינגיה. מי קבע שהלווייתנים והניבתנים שייכים לאמריקה ולא לרוסיה? הירידה הדרמטית בזמינות היונקים הימיים, הצורך המתעורר של תושבי ברינגיה בהון והביקוש לטובין מיובאים ומתועשים הביאו אותם למכור לאמריקנים פרוות שועלים, וזה כבר היה יותר מדי בשביל הרוסים, שהתעשרו מפרוות במשך מאות שנים. התוצאה הייתה תחרות על גידור של מרחבי ברינגיה, וניסיון להכניס חוק וסדר בערבות הקרח.

קשה מאוד, כמובן, לגדר בעלי חיים נודדים בארץ רחוקה; מרבצי זהב, לעומת זאת, עומדים במקומם. בסוף 1896 נמצאו מרבצי זהב גדולים בנהר קלונדייק, ואז החלה הבהלה לזהב באלסקה. בשנת 1898 יצאו שלושה גברים שוודים ושני נערים מבני אינופיאט להפליג בכמה ערוצים, ובתוך חודשים אחדים וכמעט ללא ציוד מיוחד אספו זהב בשווי אלפיים דולר (הנערים כנראה הדריכו את השוודים: האיננופיאט

ידעו מזמן על קיומו של זהב באזור, אבל לא היה להם כל צורך בו). בשיאו של עידן הזהב, אמריקנים מן השורה קפצו על ההזדמנות להוציא הון מן הסלע ולהשיג ניידות מעמדית שבנסיבות אחרות הייתה כמעט בלתי אפשרית. וכך, בשנת 1900, הגיעו עשרים אלף איש לעיר הספר החדשה נום (Nome).

"חוק הכרייה הכללי" משנת 1872 התיר לכל אזרח אמריקני או אדם שהכריז פומבית על רצונו להתאזרח לתבוע בעלות בחלקות אדמה ציבוריות אשר הכילו "מרבץ בעל ערך" של מחצבים. זו הייתה דרך אפקטיבית לתחום ו"לגדר" אזורים נידחים אך יקרי ערך. בניסוחה של דמותו, "חוק הכרייה הפך אדמה לאמריקנית באמצעות הענקתה לאמריקנים". חוק אחר הכיר בתביעות הבעלות של האינדיאנים על קרקע "המצויה בשימוש בפועל", אלא שלא הוברר אם צורכי הדיג המקומיים גוברים על צורכי הכרייה האמריקניים או שמא להפך. מי שמיהר לסמן ביתדות עץ את שמונים הדונם שתבע לעצמו ולהגיש את הניירת הרלוונטית נהנה מיתרון, וכך גם מי שהיה אזרח אמריקני לבן. מחלוקות התעוררו. השוודים הגישו מחדש את תביעות הבעלות של אותם נערים אינדיאנים, עקב גילם וגזעם, ואילו האמריקנים ערערו על תביעות השוודים בטענה שאינם אמריקנים מספיק.

במהרה נעלם כל הזהב הסמוך לפני הקרקע, ואת העתודות הגדולות יותר שמתחת לאדמה אפשר היה לכרות רק באמצעות ציוד כבד. רבים מן המחפשים המאוכזבים נטשו, לא לפני שהדביקו את המקומיים במחלות כמו חצבת, שקטלה מאות מבני אינדיאט בשנת 1900. הזרים שנשארו במקום לא חמלו עליהם במיוחד. מיסיונר אחד החל לשכנע את האינדיאט לעזוב את נום ולעבור ליישוב בשם קוורץ קריק, בטענה ש"החלוצים קשי היום בצפון מערב אלסקה אינם צריכים לשאת על כתפיהם את האסקימואים חסרי הישע".

האימפריה הרוסית, שכמו ארצות הברית גם היא התבססה אז על תקן הזהב, רצתה מאוד שנתינים רוסיים יתיישבו בצ'וקוֹטְקָה ויכרו בה מחצבים לפני שזרים יקדימו אותם; אבל התברר כי אסטרטגיית הגידור הרוסית אפקטיבית הרבה פחות מן הגישה האמריקנית. רוסיה העניקה זיכיונות בלבד ולא התירה לכורים לתבוע בעלות לצמיתות על חלקות קרקע, וזה פגע מאוד ביכולת למשוך הון ועבודה מבחוץ. בעל המניות הראשי בחברת הכרייה שהוקמה לשם מימוש הזיכיון בסיביר, אדם נורווגי-אמריקני, משך עובדים בהבטחות שווא לבעלות; בתגובה אסרה ממשלת רוסיה על השקעות זרות בצ'וקוֹטְקָה. בשנים הבאות נכרו שם מחצבים באופן לא סדיר ובלתי יעיל, לפעמים בידי כורים זרים שחמקו פנימה בניגוד לחוק, וגנבות רבות התרחשו במקום.

בשנת 1903 הגיעו לנזם שבאלסקה מכונות כרייה תאגידיות יקרות וזוללות אנרגיה, והמציאות הישנה של שליטה קפיטליסטית על אמצעי הייצור - או ליתר דיוק, אמצעי הכרייה - שבה על כנה. אף שהשכר על עבודת הכרייה היה נאה, הוצאות המחיה בנוס היו גבוהות והעבודה הייתה מסוכנת ומפרכת. בשנת 1912 נערכו בחירות לבית המחוקקים הראשון של אלסקה, ומועמד סוציאליסט ניסה לקדם חזון חלופי שלפיו המחצבים והאמצעים לכרייתם יעמדו בבעלות משותפת. אבל עד סוף מלחמת העולם הראשונה דוכאו או סולקו כל הפוליטיקאים הסוציאליסטים באלסקה, במסגרת רדיפתם של סוציאליסטים מתנגדי מלחמה לפי חוק ההמרדה משנת 1918.

כאשר הופיעו בצ'וקוֹטְקָה פעילים בולשביקים, הם מצאו עצמם בעמדה מוזרה מכיוון שהטיפו למהפכה של בעלות קולקטיבית במקום שבו עבודה משותפת ובעלות שיתופית היו עד לאחרונה אורח החיים הבלעדי. אחרי שהצבא האדום השתלט על חצי האי, הסובייטים ביקשו להנחיל לצ'וקצ'י וליופיק את עיקרי האמונה הסובייטיים - פרויקט מיסיונרי שלא היה שונה מאוד מזה של המיסיונרים הנוצרים הקפיטליסטים שנשלחו אל הקהילות שבעברו השני של מצר ברינג. הקומוניסטים לחצו על הילידים לאמץ את נורמות ההיגיינה והמוסר שלהם, ללמוד קרוא וכתוב ולזנוח את מנהגי הדת המסורתיים. ילדים נשלחו בכוח לפנימיות סובייטיות והחלו לשכוח את שפות אימם.

להלכה, הבולשביקים התנגדו לפטישיזציה של כסף, ועל כן גם לזהב. אבל למעשה הם נזקקו נואשות לכסף כדי לייבא באמצעותו מזון, תרופות, אנרגיה וציוד הנדסי כבד. עם תום מלחמת האזרחים ברוסיה, הבולשביקים ניסו למצוא דרכים לכרות את הזהב בצ'וקוֹטְקָה. פחות מעשרים אלף איש חיו אז בחצי האי, מרביתם בני יופיק וצ'וקצ'י, וכישוריהם וכוח העבודה שלהם נדרשו כדי לצוד בעלי חיים. כריית מחצבים דרשה אפוא הזרמה של כוח עבודה גדול נוסף. סרטים, ספרים ועיתונים קידמו את דמותו של הסופרמן הסובייטי המביית את האזור הארקטי ומוציא אל הפועל מפעלות אדירים של כריית מחצבים; אבל הרגע המכריע בכריית הזהב הסובייטית הגיע עם הקמת הגולאג. בקולימה, מרחק כמה מאות קילומטרים מצ'וקוֹטְקָה במורד הנהר, רבבות אסירים כרו טונות של זהב, ולעיתים קרובות מצאו כך את מותם. ב-1939 החלו אסירי גולאג לכרות גם בצ'וקוֹטְקָה עצמה, ובסופו של דבר כרו שם כמה אלפי טונות בדיל וכ-170 טונות אורניום.

בשלב זה הצליחה סוף סוף ברית המועצות להתנחל בצ'וקוֹטְקָה ולנכס אותה. אותם בני צ'וקצ'י ויופיק שלא הואשמו במהפכנות-נגד נשלחו לעבוד בחוות קולקטיב שצדו לווייתנים, ניבתנים, כלבי ים, שועלים ואיילי צפון. כמו במקומות אחרים בברית המועצות, העובדים נדרשו למקסם את הייצור באמצעות תוכניות חומש לא מציאותיות שגובשו במוסקבה. מי שלא עמד במכסות הוגדר "מהרס", ומהרסים נשלחו לגולאג. הגדלת מכסות הייצור סיכנה מהר מאוד את אוכלוסיות בעלי החיים. אף שרק שנים אחדות לפני כן מתחו הבולשביקים ביקורת על החמדנות הקפיטליסטית, כעת, משהצליחה המהפכה, הוחלט כי הבעיה הייתה הקפיטליזם ולא קציר היתר בפני עצמו. עד שנות החמישים כבר פשה רעב קשה בכפרי הצ'וקוֹטְקָה.

נזם התרוקנה מיושביה אחרי מלחמת העולם השנייה; הביקוש לזהב פחת, ובדיל זול יובא מחו"ל. שבטי אינופּיאט ויופיק באלסקה נאלצו לנטוש את המחיה השיתופית המסורתית לטובת תעסוקת יחידים בשכר. השכר היה נמוך בדרך כלל, ותושבי ברינגיה סבלו מעוני, אבטלה ומחלות. ב-1949 הותר לאלסקה להפוך כמעט חצי מיליון דונם של אדמה פדרלית לרכוש המדינה. הממשל הפדרלי האמריקני התנה זאת בכך שהשטח המולאם לא יכלול קרקע ב"שימוש" פעיל של השבטים הילידיים, אבל אלסקה התעלמה מן הדרישה. בתגובה, פעילים ילידיים באלסקה הגישו תביעות והקימו שדולות להשבת השטחים שנלקחו מהם.

כשהתגלה נפט במפרץ פרודו שבאלסקה בשנת 1968 היה הממשל האמריקני להוט להשיג שליטה מלאה בשטח שנדרש לפרישת צינור נפט. הנשיא ניקסון חתם על חוק שהעניק לאומות הילידיות של אלסקה כ-150 מיליון דונם וכמעט מיליארד דולר בתמורה לויתור על כל תביעה ביחס לכמיליארד ורבע דונם אחרים. הכסף הוזרם אל עיירות מאוגדות וארגונים אזורים, ואלה נדרשו להשקיעו בעסקים מקומיים נושאי תשואה - תנאי להמשך ההחזקה בשטח. חזרה לאורח החיים הישן ודאי לא הייתה כאן. כפי שכותבת דמות', "לתושבי ברינגיה הייתה ריבונות, היו מרחבים 'פרטיים' של הגדרה עצמית, אבל לא הייתה להם היכולת להתקיים בלא השתתפות כלשהי בעולם שערכו נקוב בדולרים". גם המכסות האמריקניות והבינלאומיות שהושתו על ציד הקשו על התושבים, אף שנקבעו מתוך כוונה טובה: הפטורים שניתנו לעמים ילידיים הותנו בדרך כלל בדרישה שהצייד יתבצע באותן דרכים שבהן התבצע מאתיים שנה קודם לכן, מבלי להביא בחשבון את השינויים הדרמטיים שהתחוללו בחיי הילידים.

מאמצי השימור הניבו תוצאות מעורבות גם מבחינת הלווייתנים. אחרי מלחמת העולם השנייה, עם הופעתם של פיתוחים טכנולוגיים וחקלאיים, לארצות הברית לא היה צורך עוד בצי מסחרי של ציד לווייתנים, ותחת זאת היא הציעה תוכנית עולמית לשימוש בר קיימא בלווייתנים. בשלהי 1946 חתמו ארצות הברית, ברית המועצות, בריטניה, נורווגיה, יפן ומדינות אחרות על האמנה הבינלאומית להסדרת ציד הלווייתנאים, אשר הטילה מגבלות על מספר הלווייתנים שמותר להרוג. אבל הסובייטים נקטו צעדים נחשבים במיוחד לחמוק ממאמצי השימור, וראו בוועדה הבינלאומית שהוקמה לצורך פיקוח על האמנה מזימה קפיטליסטית שנועדה למנוע מן הקומוניסטים לקבל את חלקם ההוגן בהון הזמין באוקיינוס.

כאשר לא נותרו די לווייתנים המותרים לציד למלא בהם את המכסה הממשלתית, הסובייטים הרגו עוד בכל זאת, וזייפו את הדוחות שמסרו לוועדה. ה"ייצור" הסובייטי המואץ המשיך להיות בזבזני מאוד, ושליש מן הלווייתנים האפורים שנקטלו שקעו לקרקעית הים מבלי להניב כל רווח. אבל אפילו הסובייטים לא יכלו להעמיד פנים לעד שאפשר לייצר משהו מלא כלום, וסף ההכחדה שאליו הגיעו רבים ממיני הלווייתנים אילץ את ברית המועצות לצמצם לבסוף את המכסה שלה. ב-1972 התירה ברית המועצות לפקחי הוועדה הבינלאומית לעלות על ספינותיה ולתעד את הצייד, והחלה לציית למגבלות - אולי משום שלא הייתה כל דרך להמשיך לעמוד ביעדים, ומשום שלציות היו יתרונות משלו. ב-1979 חדלה ברית המועצות לחלוטין לצוד לווייתנים. לגבי הניבתנים, גורלם היה טוב יותר, שכן ברית המועצות אסרה לחלוטין על ציד ניבתנים תעשייתי בים כבר בשנת 1956, והיקף האוכלוסייה של עדרי הניבתנים חזר והתקרב להיקפה מאה שנים קודם לכן.

דמות' מצאה בברינגיה מקרה מבחן כמעט מושלם להשוואה בין גישות קפיטליסטיות וסובייטיות לניצול משאבים טבעיים. היא מצאה שמנקודת המבט הארקטית התוצאות היו דומות להפליא: שתי הגישות גרמו לחורבן אקולוגי ורוששו את הקהילות הילידיות. שני הצדדים גמרו אומר למקסם את ה"ייצור", ואף אחד מהם לא העלה בדעתו שבנקודה מסוימת צמיחה כלכלית אינה אפשרית עוד או אינה רצויה. כתוצאה מכך, אף אחד מהם לא היה מסוגל להציב את הכלכלות והחברות האנושיות בתוך תחומי

המגבלות של המערכת האקולוגית, המתבססת בעיקרה על מודל מחזורי ולא ליניארי. המגבלות שגילו האמריקנים והסובייטים בברינגיה - מחזורי הרבייה האיטיים של הלווייתנים והניבתנים, האיזון העדין בין זאבים לאיילי הצפון - הן דוגמאות מאלפות לגבולות הטבעיים שתוחמים את כל מפעלות האדם. המאה העשרים דמיינה את הקדמה כשחרור מאילוצים חומריים; אבל ההתעלמות מאילוצים כאלה היא משחק באש. הנזק שנגרם כתוצאה מן הצריכה הנמהרת של לווייתנים היה תצוגה מקדימה לסכנות הגדולות לאין שיעור של צריכת דלקי מאובנים.

אמריקה ורוסיה אינן צדות עוד לווייתנים, אבל הן עדיין מחפשות דלקים וחותרות לרווחים בפזיזות מחרידה. בספטמבר 2019 הכריז ממשל טראמפ על תוכניתו למכור זיכיונות לקידוחי נפט ברוב שטחי שמורת הטבע הארקטית באלסקה, שפרושה על פני כשמונים מיליון דונם ושכבר נפגעה קשות כתוצאה משינויי האקלים. רוסיה, מצידה, לוטשת עיניים אל אוצרות הנפט הגלומים בהפשרת הקרח הארקטי, אבל מגלה דאגה מעטה בלבד לגבי השרפות שכילו בקיץ הקודם מרחבי יער עצומים באזור הארקטי ובסיביר. השאלות הנוגעות ל"גידור" שעולות בספרה של דמות' דחופות מתמיד במשבר האקלים הנוכחי, משהתחוור כי מערכות אקולוגיות קריטיות - האזור הארקטי, יערות הגשם, האוקיינוסים - צריכות להיתפס כטובין ציבוריים גלובליים ולא כמקורות לרווח פוטנציאלי.

דמות' מארגנת את ספרה לפי נושאים - "ים", "חוף", "יבשה", "תת-קרקע", "אוקיינוס"; התוצאה היא קפיצות כרונולוגיות מבלבלות, בייחוד לאור הדילוגים בין המקרה האמריקני לזה הרוסי/הסובייטי ובין תעשיות שונות. כתיבתה מלאה לעיתים חשיבות עצמית, והשימוש התכוף במשחקי מילים ובניגודים מייגע עד מהרה. באחד העמודים למשל מופיעים המשפטים "מה חשוב יותר: זכויות (rights) בעלי החיים או טקסי (rites) האדם?" וכן "לווייתנים מתים היו פעם מקור אור יקר ערך; אבל כשהושארו בחיים נעשו סימן לנאורות". הרטוריקה שלה באה על חשבון הבהירות, ולא פעם הצטערתי שאינה מציעה דיון ענייני ומפורט יותר בהתפתחויות ההיסטוריות.

אבל תשוקתה לנושא זוהרת מכל עמוד ועמוד, ותיאוריה מתעשרים בזכות ניסיונה האישי הנרחב בברינגיה. היא אינה מתייחסת לאזור הארקטי כאל מוזיאון פתוח, אלא מראה כיצד מוות והרס הם היבטים מהותיים של החיים. היא לא הייתה עדינת נפש מכדי לאכול בשר לווייתן אפור באחד הקיצים הרבים שבילתה בחוג הארקטי, כאשר התגוררה אצל משפחה ילידית, ואת שינויי האקלים היא בוחנת במבט גיאולוגי ארוך טווח: "כוכב הלכת כבר התקיים בעבר בלי הקור של ברינגיה, וחיים אדירים ושופעים התקיימו גם אז, אם כי מעולם לא בחווייתו של הומו סאפיינס". מעל הכול, כותבת דמות', התקופה שעשתה בברינגיה לימדה אותה להיות מודעת בחריפות למזלה הטוב על עצם היותה ועל חייה. היא כותבת:

אם רק נשים לב, נגלה שהעולם אינו מה שאנחנו עושים ממנו; הוא חלק ממה שעושה אותנו - בשרנו ועצמותינו, אבל גם נטיותינו ותקוותינו. באזור הארקטי, תשומת לב כזאת אינה נתונה לבחירה; והיא מניבה הערכה לאי-הוודאות הגלומה בעצם הקיום, ולסימן השאלה המרחף תמיד מעל החיים.

[1][†] הרמן מלוויל, **מובי דיק**, בתרגום גרשון גירון, תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2009, עמ' 60.

[2][†] עד לאחרונה, בני אינופּיאט, תושבי אלסקה, ובני היופיק, תושבי אלסקה וצ'וקוּטְקה, נקראו לעיתים קרובות "אסקימואים". האינּוּפּיאט הם חלק מעמי אינואיט, שכוללים גם את עמי האזורים הארקטיים של קנדה וגרינלנד.

סופי פינקהאם היא בעלת תואר דוקטור מהמחלקה ללימודים סלאביים באוניברסיטת קולומביה. היא מחברת הספר (2020) *Black Square: Adventures in Post-Soviet Ukraine*. מאמר זה פורסם לראשונה בכתב העת *The New York Review of Books*, בגיליון 7 בנובמבר 2019, תחת הכותרת "Blood on the Ice".
תרגום: יניב פרקש
